

NY MEDDELELSE
OM
MYNTFUNDET FRA SAND

AF
B. HARTMANN

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1907. NO. 10

AKTIETRYKKERIEET I TRONDHJEM
1908

I Videnskabsselskabets aarsskrift for 1881 findes en beskrivelse af „et lidet myntfund fra gaarden Sand i Værdalen“ ved M. Chr. Carstens. Antallet af de dengang fundne og beskrevne mynter var 22. Selskabets aarsskrifter for 1899, no. 6, indeholder en af B. Hartmann fortsat beskrivelse af de senere til og med 1899 til forskellige tider fundne mynter, hvis antal beløb sig til 39. I begge afhandlingerne antydes muligheden af at endnu flere kan findes, og dette er ogsaa indtruffet, idet der i 1901 fra samme fundsted indbragtes 2, i 1906 6 og i 1907 14, ialt 22. Fundstedet er en liden ager, der ligger i en skraaning mellem nogle fjeldknauser paa nordsiden af dalen, omtrent 4 kilometer fra Stiklestad og noget længere fra Værdalsøren. Mynterne har antagelig fra først af været nedlagt i en pose eller beholder, der er smuldret hen førend man begyndte at finde, da man ikke har fundet levninger af nogen saadan. Grunden til at mynterne er fundne i mindre antal ad gangen og i løbet af saa lang tid kan være, at de har været bragt fra hverandre ved jordarbejde og tillige har været vanskelige at skjæle, da de har næsten ganske samme farve som jorden. Den ene af de i 1906 fundne laa saaledes endnu noget længere fra fundstedet end de andre, men maa utvilsomt henregnes til det samme fund. Dette indeholder altsaa nu ialt 83 jordfundne sølvmynter, foruden nogle mindre brudstykker. Skjønt man i den senere tid har eftersøgt med større omhu, er der fremdeles mulighed for at finde flere. Endel skal have været fundet og kommet væk, førend man endnu paa stedet kjendte til fundets betydning og mynternes alder. Der er dog neppe grund til at antage, at antallet har været saa meget større. Hvis man regner, at nogle er kommet bort og andre hidtil ikke fundet, kan det hele fund antagelig have indeholdt imellem

100 og 150 stykker. En saadan nedgravet skat maa dog ansees for ganske betydelig, da disse smaa mynter i sin omløbstid repræsenterede en meget større værdi end nu. Den kan nærmest siges at svare til vore nuværende større sølvmynters. Skjønt mynterne i hine tider var et betalingsmiddel, cirkulerede de ikke paa samme maade som nu og blev derfor mere betragtet som en skat der skulde opbevares.

Alle de fundne mynter er erhvervet af Videnskabselskabet og indlemmet i dets myntsamling som et samlet fund. Af de ikke faa myntfund man nu har fra den første halvdel af det 11te aarhundrede maa dette ansees som et af de interessanteste, baade naar man henser til den tid og det sted, skattens nedlægning tilhører. Hertil kommer, at det indeholder 2 yderst sjældne mynter.

Af de i ovenomhandlede afhandlinger beskrevne er 21 angelsachsiske og tilhører alle kong Æthelred II (978—1016). 7 tilhører type C hos Hildebrand, hvoraf nogle blot er efterligninger, 11 type D, 3 er af mindre sikker type. Forsaavidt prægningsstedet kan bestemmes er 1 fra Canterbury, 6 fra London, 1 fra Norwich, 1 fra Totness, 2 fra York, 1 fra Chester, 1 fra Chichester, 1 fra Rochester og 1 fra Stanford. En irsk mynt tilhører den norske konge i Dublin Sihtric (989—1029) og er præget efter Æthelreds type D. 37 er tyske, hvoraf 1 tilhører hertug Bernhard af Sachsen, 973—1011, 1 hertug Henrik af Bayern, 995—1002, 1 grev Wigman af Nedre Sachsen, 967—1016. 1 tilhører Otto I, 936—73, og er fra Köln, 2 er fra Mainz fra erkebiskop Willigis, 975—1011, 26 fra Otto III, 991—1002, af hvilke sidste de fleste er Adelhedsmynter og altsaa præget inden 995. Af disse 26 er 1 at henføre til Köln og 1 til Deventer som myntsted. 3 tyske er usikre, men antagelig præget omkring aar 1000, 2 kan hverken henføres til nogen bestemt fyrste eller myntsted. — 2 er kufiske, hvoraf den ene med usikker prægningsstid, den anden fra den tidligere del af det 10de aarh. Begge er i hvert fald præget længe før fundets nedlægningstid.

Idet jeg forresten henviser til de nævnte nærmere beskrivelser af disse 61, først fundne mynter, vil i det følgende de der ikke omhandlede og senere fundne 22 mynter nærmere beskrives. Da

nærværende afhandling er at betragte som fortsættelse af de to tidligere, vil der begyndes med no. 62.

Af disse 22 mynter er 9 angelsachsiske, alle fra kong Æthelred II (978—1016), 11 tyske, 1 kufisk og 1 svensk. Af de angelsachsiske tilhører 1 type A hos Hildebrand, 4 type C, 3 type D og 1 type E. For 2 mynters vedkommende lader prægningsstedet sig ikke bestemme. Af de 7 øvrige er 1 præget i Cambridge, 1 i York, 1 i Exeter, 1 i Lincoln, 1 i Wallingford, 1 i London og 1 i Thetford. Af de tyske er 2 præget i Strassburg og at henføre til Henrik II (1002—1024), 1 i Augsburg af hans broder biskop Bruno (1006—1029), 1 Magdeburgermynt, 1 efterligning deraf og lidt yngre, 2 saakaldte „Nachmünzen“, 1 Wendenpfennig og 3 Adelheidsmynter, hvilke sidste vistnok er slagne et eller andet sted i Sachsen i tiden imellem 991—95, da Adelheid førte formynderregjeringen, førend Otto III endnu var blevet myndig. Forsaavidt nærværende fund giver bidrag til at løse det blandt numismatikere omtvistede spørgsmaal, om Adelheidsmynterne er præget under Otto I eller Otto III, peger det nærmest i retning af det resultat, man ellers maa siges at være kommet til, nemlig at det maa være Otto III. Den kufiske mynt er præget omkring aar 970, og den svenske nogle aar efter aar 1000, hvorom nærmere nedenfor.

Hvis man blot finder en enkelt eller nogle faa mynter, er det sandsynligst, at eieren har tabt dem. Har man at gjøre med et større fund, saaledes som nærværende, kan man vistnok i de allerfleste tilfælde gaa ud fra, at det har været nedlagt som en skat der skulde gjemmes og holdes hemmelig, og det interessanteste spørgsmaal, der da melder sig til løsning, naar man undersøger det nærmere, er tiden for dets nedlæggelse. Ved at sammenligne mynterne dels indbyrdes, dels med andre fund, kan man i regelen komme til et nogenlunde sikkert resultat. Dog vil det sjelden være muligt at fastslaa et enkelt, bestemt aarstal.

I beskrivelsen af 1899 er det nærmere paavist, at nærværende funds nedlægningstid maa sættes til et af aarene nærmest før eller kort efter 1020, altsaa engang under Olaf den Helliges regjeringstid. De kufiske mynter yder intet bidrag til nærmere bestemmelse af tiden, da de er præget adskillig tidligere (1 i første halvdel af

10de aarh., 1 omkring 970 og 1 usikker). De tilhører nemlig en tidligere myntimport-periode, saaledes som det almindelig ogsaa ellers er tilfælde med de arabiske mynter, der forekommer i fund fra denne tid. Bortset fra disse er no. 38 sandsynligvis den ældste, da den maa tillægges Otto I (936 – 73), og ingen kan være yngre end 1030.

De sidst fundne 22 mynter bestyrker i det væsentlige rigtigheden af ovennævnte resultat, men virker dog nærmest i retning af at henlægge nedlægningen til en lidt senere tid end ovenfor nævnt. Dette gjelder navnlig 3 af de sidst fundne mynter. Af de tyske er der nemlig en (no. 71), som ikke kan være præget tidligere end i 1006, medens det tilsvarende aarstal for en af de tidligere fundne (no. 41) var 1002. Af de angelsachsiske er der nu fundet en af Hildebrands type E (no. 67). Denne antages af Hildebrand og Schive (Norges Mynter i Middelalderen) at være fra Æthelreds senere regjeringaar; efter den sidste er den endog muligens fremkommet efter 1013. Endelig kan efter H. Hildebrands mening heller ikke den svenske mynt (no. 83), som det vil sees af nedenstaaende beskrivelse, være ældre end fra omtrent samme aar. Ellers er de allerfleste præget i aarene nærmest før og efter aar 1000.

De i nærheden af findestedet liggende gaarde, som Vist, Landstad og Sand, maa have været bebygget længe før denne tid, og det synes derfor ikke urimeligt, at skatten har tilhørt en beboer af en af disse gaarde. Det ligger ogsaa nært at tænke paa Knut den Mægtiges bestikkelser og muligheden af en sammenhæng med disse, og at antage at eieren i tilfælde har villet skjule de modtagne penge. Der er heller intet, som taler afgjort imod, men snarere adskilligt, der taler for at fundet ogsaa kan have staaet i forbindelse med de begivenheder, der ledede til slaget ved Stiklestad, eller med selve dette og i saa fald være nedlagt omtrent paa samme tid som slaget fandt sted. Hvis eieren da har villet skjule skatten, har han valgt et heldigt sted, der paa samme tid som det var noget afsides dog ikke laa langt fra beboede steder. Det sterkeste argument, der kunde tale mod en saa sen nedlæggelse, maatte være at fundet ikke indeholder nogen mynt præget af kong

Knut. Dette er dog ikke noget afgjørende bevis, da det godt kan tænkes at eieren har villet opbevare skatten i nogle aar og glæde sig ved synet af den, indtil han af en eller anden grund fandt det sikrest at nedgrave den.

Det sikreste vil dog være at holde sig til hvad man med visshed kan vide og sætte nedlægningsstiden til omkring 1020. Man vil neppe kunne komme til et mere bestemt resultat, hvis det ikke skulde lykkes at finde mynter, der afgjort tilhører en senere tid.

De verker, der har været benyttet ved bestemmelsen af mynterne og hvortil oftere henvises, er fornemmelig B. E. Hildebrand: „Anglosachsiska Mynt i svenska Kongliga Myntkabinetet“, 2det oplag, Stockholm 1881, og Dannenberg: „Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit“, Berlin 1876.

Angelsachsiske:

62. Adv. + DELRED REX ANGL̄O . .¹⁾ Kongens brystbillede til venstre med bart haar, scepter med 3 kugler indenfor en cirkel.

Rev. + EA . . . ND M-O GRANT. Et dobbelt kors, hvis arme omsluttes af en cirkel, i vinklerne CRVX.

Hildebrand, type C, no. 1156, h, 10. Mynten er i 2 dele og et stykke af kanten mangler. Fra Cambridge. Myntmesterens navn er ganske sikkert Eadmund.

63. Adv. + ÆDELRAED REX ANGL̄. Kongens ansigt til venstre med bart, udstaaende haar.

Rev. FYNSIGE M-O EAXE. Et dobbelt kors med 3 halvmaaner paa enden af hver korsarm ved myntens kant.

Hildebrand, type D, no. 603, a, 4. Præget i Exeter. Meget vel konserveret.

64. Adv. + ÆDELRED REX ANGL̄OX. Kongens ansigt til venstre med bart, udstaaende haar.

Rev. + OSCVT M-O LINC. Et dobbelt kors med 3 halvmaaner paa enden af hver korsarm ved myntens kant.

Hild., type D, no. 1836, e, 129. Præget i Lincoln. Meget vel konserveret.

¹⁾ En streg over to bogstaver betegner, at disse paa originalen er sammenføjet til en dobbeltbogstav.

65. Adv. † ÆDELRED RE ANG. Kongens brystbillede til venstre med bart, udstaaende haar. Billedet gaar helt ned til kanten. Bogstavet N er usikkert.
Rev. Omskriften bestaar af endel bogstaver og tegn, der ikke giver nogen mening, maa derfor betegnes som aldeles uredig. Sml. Hild. side 165 fg. Type A, var. f. Reversen er noget lig Holmboe, Egersundsfundet no. 95, hvis advers dog er en anden.
66. Adv. † ÆDELRÆ LO'X. Kongens brystbillede til venstre med bart haar, scepter med 3 kugler paa spidsen indenfor en cirkel.
Rev. LF M-O FALIN kan sikkert udfyldes til SIGEVLF M-O FALIN, hvilket sidste betegner VELIGAFORD. Dobbelt kors, der afsluttes med en cirkel, i korsets vinkler CRVX. Hild. C, a, 10, no. 3935. Præget i Wallingford. Defekt og i 3 dele.
67. Adv. † ÆDELRÆD REX ANGLLO. Kongens billede til venstre med rund hjelm og harnisk.
Rev. † DVRVLF MIO EOFR. Et dobbelt kors med 3 halvmaaner paa enden af hver korsarm; over midten er lagt en kvadrat med indbøiede sider og 3 punkter paa hver spids.
Hild. E, a, 5, næsten ganske som no. 957. Den er den eneste i dette fund af denne sjeldnere og yngre type, paa hvilken kongen fremstilles i krigerdragt. Præget i York. Særdeles vel konserveret.
68. Adv. † ÆD 'X. Kongens brystbillede med bart haar, scepter med 3 kugler paa spidsen indenfor en cirkel.
Af denne mynt mangler den største del af afsnittet udenfor den indre ring. Paa Rev. er et dobbelt kors, hvis armer afsluttes med en cirkel, i korsets vinkler CRVX. Af myntmesterens navn findes kun første bogstav Æ og af myntstedets navn kun sidste bogstav N. Da dette kan passe paa flere, f. ex. Hild. 2025 (London) m. fl., kan mynten ikke bestemmes nærmere. Typen er C.
69. Adv. † ÆDELRÆD REX ANGLLO'X. Kongens brystbillede

med bart haar, scepter med 3 kugler paa spidsen indenfor en cirkel.

Rev. + BYRHTLAF M-O LVN. Et dobbelt kors, hvis armer afsluttes af en cirkel, i vinklerne CRVX.

Hild. type C, a, 10, no. 2276. Vel konserveret. Præget i London.

70. Adv. + ÆDELRED REX ANG. Kongens ansigt til venstre med bart, udstaaende haar.

Rev. + OSBRN MOO DEO. Et dobbelt kors med 3 halvmaaner paa enden af hver korsarm ved myntens kant.

Hild. type D, e, 3, no. 3793. Vel konserveret. Præget i Thetford.

Tyske:

71. Adv. + PRVNO E. I . I indre ring kors, i hvis vinkler en ring, en trekant, 3 kugler og en trekant.

Rev. AV . . STA CIV. Kirkegavl, hvorpaa staar VVI.

Fra Bruno, biskop i Augsburg (1006—1029), broder af keiser Henrik II. Et stykke mangler, men præget er tydeligt. Til denne mynt knytter sig en speciel interesse, da den er den eneste i Sandfundet, som aldeles sikkert maa være præget tidligst i 1006.

Som Dannenb. p. 384, no. 1025.

72. Adelheidsmynt. Slidt og med utydeligt præg. Paa adv. et kors og ODDO i vinklerne indenfor en perlering. Af omskriften kan læses A + REX. Paa rev. en kirkebygning indenfor en perlering. Af omskriften sees A og dele af de andre bogstaver.

Som Dann. no. 1167.

73. Adv. I indre ring kronet hoved vendt til højre. Af omskriften læses HEIN (RICVS REX mangler).

Rev. Af myntstedets navn (ARGENTINA) kan læses A og derunder R; ved siderne et kors og en bispestav. Argentina er en forandret form af det romerske Argentoratum og blev paa mynterne det almindelige navn.

Præget i Strassburg af Henrik II (1002—24), men før aaret

1014, medens han endnu blot var konge, da han efter dette aar paa mynterne bar sin keisertitel.

Som Dann. no. 918.

74. Adv. \dagger DNIGRA \dagger REX. Kors med ODDO i vinklerne indenfor en perlering.

Rev. ATEAHLHT, i indre ring kirkebygning, lidt forskjellig fra Dann. 1167. Vel konserveret, alle bogstaver tydelige. Adelheidsdenar.

75. Ligeledes Adelheidsmynt. Af adv. læses A \dagger REX, af rev. ATEA. Som Dann. 1167.

76. Adv. (at læse retrograd) MAGADABAG \sim , i indre felt en kirkeportal, hvori et kors.

Rev. NOMINDIAME, i indre felt et lidet kors. Typen er den samme som Dann. 643, men omskriften, især paa reversen, lidt forskjellig (forvanskning af in nomine dei amen). Den er derfor at betragte som en variant af denne, men ikke som en „Nachmünze“.

Den maa antages præget i Magdeburg i Otto den tredies tid eller i begyndelsen af hans eftermands regering, altsaa omkring aar 1000. Vel konserveret. (Sml. fundets no. 11).

77. Wendenpfennig, stor mynt. Paa adv. er den midtre del utydelig, rundt om svagt præg af streger, kors og ringer.

Rev. O III \dagger III \dagger III, i midten et svævende kors, som Dann. 1329. Det paa rev. anvendte tryk har vistnok for en del udslettet præget paa adv. Rimeligvis præget imellem aar 990 og 1000. Sml. Dann. pag. 488 fg.

78. Adv. HEINRICV, i indre perlering en krone.

Rev. (AR)GEN—(TI)NA paa et bredt, af perlebuer dannet kors, i hvis vinkler en stjerne. To af perlebuerne og fire af bogstaverne sees ikke. Præget i Strassburg af Henrik II, medens han endnu kun var konge, altsaa imellem 1002 og 1014, da man af exemplarer med fuldstændig omskrift ser, at ordet REX er at supplere paa adversen.

Som Dann. 915. Sml. fundets no. 73.

Tidligere numismatiske forfattere henførte denne type til Henrik III og endog Henrik IV. Myntfundet fra Egersund og

et par tyske fund viser at det maa være Henrik II, og dette bevises til overflod ogsaa af nærværende mynt, der ganske udelukker muligheden af at det kan være en senere Henrik. Henrik III blev nemlig konge i 1039.

79. Adv. Kirkeportal, hvorpaa et kors, i en perlering.
Rev. et kors i en perlering. Efterligning af den slags Magdeburgermynt, som er no. 76. Sml. no. 11. Af omskrifterne kan kun enkelte bogstaver paa adversen, navnlig de to liggende Ger, paa reversen EOIO og flere af stregerne, skjælnes med tydelighed. Lidt forskjellig fra Dann. 1330. Antagelig præget imellem aar 1000 og 1010.
80. Denne mynt er en Nachmünze med en langstrakt kirkegavl, baaret af 4 søiler, paa adversen, midt paa gavlen et lidet kors, og paa hver af siderne 5 streger eller tegn.
Rev. et kors med en kugle i hver vinkel i en indre perlering, omskriften ulæselig. Den samme type som no. 12, 13 og 42, men hel og bedre bevaret. Af andre fund ser man, at mynterne af denne type er præget i Nordtyskland kort før aar 1000. Lidt forskjellig fra Dann. no. 1309.
81. Nachmünze. Adv. et kors med en kugle i hver vinkel indenfor en perlering. Det meste af den ydre del af mynten mangler, saa at man af omskriften kun kan se et par kors og dele af bogstaver eller tegn.
Rev. er façaden af en kirkebygning, paa hver af siderne et kors.

Typen er almindelig, men mynten er neppe identisk med nogen af de hos Dann. afbildede.

Kufisk¹⁾:

82. Denne mynt er meget sjelden og er, saavidt man ved, ikke tidligere fundet hverken her i landet eller i Sverige. Da den var i en skrøbelig tilstand, gik den under behandlingen i 3 dele, som dog alle er fuldstændig bevaret.

Paa første felt staar: „der er ingen gud uden Allah alene, der er ikke hans lige, Bîsutûn ibn Wasjmagîr“. Paa andet

¹⁾ Oplysningen om denne mynt skyldes velvillig meddelelse fra hr. professor Alex. Seippel.

felt staar: „Til Allah! Muhammed er Guds sendebud. al-Muti ‘lillâh Ruknu-d-daula Abu Alî Buwaik (Bujah)“.

I randen „ 300 og“.

Bisutun, søn af Wasjmagir, som nævnes i det første felt, regjerede i Tabaristan (landskab i det nordlige Persien) og tilgrænsende egne 356—366 efter Hedsjra (= ca. 967—976 efter Kr.). I det andet felt nævnes kalifen Muti ‘lillâh, hvis regeringstid falder mellem 334—363 Hedsj. (= ca. 946—974 efter Kr.). Under hans navn staar navnet paa hans major domus (Amir al umarâ), d. v. s. den egentlige hersker, den bekendte fyrste Ruknu-d-daula af Bujidernes æt.

Legenden er for største delen bortklippet eller udslidt. Hvad der staar igjen og kan læses er blot „300 og“ (enerne og tierne staar paa arabisk foran hundrederne). Imidlertid fremgaar det af de ovennævnte fyrsters regeringstid, at mynten maa være præget i et af aarene mellem 356 og 363 Hedsj. (= ca. 967—974 efter Kr.). Prægningsstedet kan ikke bestemmes.

Svensk:

83. Adv. † OLAF REX AN ZITVN. Kongens brystbillede til venstre med bart haar, scepter med 3 kugler paa spidsen indenfor en cirkel.

Rev. † GOPNĒ MOATA—AN: Et dobbelt kors, hvis arme omslutes af en cirkel, i vinklerne CRVX.

Adversens betydning er Olaf, konge i Sigtuna. AN er lig *i*, G i Sigtuna udtaltes blødt, hvorfor det udelades i omskrifterne eller gjængives med H; sml. den irske mynt no. 7, hvor kongens navn er Sihtric eller Sigtryg. Som man ser af den vedføjede afbildning, er et par af bogstaverne (L og V) stillet paa hovedet, som ofte. I reversen staar MOATA istedetfor MONETA (rius d.

e. myntmester). Mellemformen MONATA findes paa en anden type. Myntmesterens navn Godwine er sammentrukket, og W er gjengivet i den angelsachsiske form som P. Dette myntmester-navn, der er et af de 5 som tilhører Sigtuna og ogsaa forekommer paa andre typer, kan have tilhørt den samme mand som en af dem man har paa Æthelreds mynter (f. ex. fra Lincoln). Det kan ogsaa have været den samme som tidligere myntede for Olaf Trygvesson og senere for Svein Tveskjæg. Det maa dog efter Hildebrands mening ansees for yderst tvilsomt om Olaf Trygvesson i det hele har præget mynt. Typen er den samme som Æthelreds C, men den er vægtigere (myntens vægt er 2.50 gram). Myntstedets navn Sigtuna mangler, da der ei var plads til samme.

Olaf Skötkonung døde i 1022 og H. Hildebrand anfører i sit verk „Sveriges Mynt under Medeltiden“ gode grunde, som det synes, til støtte for den antagelse, at denne konges myntning først begyndte i hans senere regjeringsaar, at derfor mynter ikke blev præget eller sat i omløb før fra ca. 1013. I saa fald kan altsaa nærværende mynt ikke være ældre end fra dette aar.

Denne type af Olaf Skötkonungs mynter er overmaade sjelden, ogsaa i Sverige, saa at endog Svenska Kongliga Myntkabinetts rige samling hidtil ikke har havt anledning til at erhverve noget exemplar af den. Den omtales ikke i Hildebrands ovennævnte verk og nævnes heller ikke i Stiernstedts, Thomsens, Oldenburgs m. fl. deskriptive kataloger, men er ganske identisk med den i E. Brenner, Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum, Holmiæ 1731, tab. II, 4 afbildede og beskrevne, hvorfor den heller ikke kan være noget unicum. Den er meget vel konserveret. Af de mere almindelige typer har Videnskabselskabets samling før en, der er præget paa en firkantet plade og tilhører det i 1842 gjorte fund paa Vitsø i Hevne.

Oversigt over fundet.

Angelsachsiske: Æthelred type A	1
— C	11
— D	14
— E	1
usikre	3
	— 30
Irsk	1
Tyske: Köln (Otto I og III)	2
Mainz	2
Deventer (Otto III)	1
Strassburg (Henrik II)	2
Augsburg	1
Magdeburg	1
Hertug af Sachsen	1
Greve af do.	1
Hertug af Bayern	1
Otto III og Adelheidsdenarer	27
Usikre	9
	— 48
Arabiske	3
Svensk	1
	— 83